

ลีลาคติธรรมคำกลอน

อดุลย์ คนแรง

ป.ธ.๙, พธ.บ., อภิ.บ., น.บ., ศษ.บ., ศศ.ม.

รักษาการหัวหน้าภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กลอนสุภาพ เป็นกลอนประเภทหนึ่ง ซึ่งลักษณะคำประพันธ์ของภาษาไทย ที่เรียบเรียงเข้าเป็นคณะ ใช้ถ้อยคำและทำนองเรียบๆ ซึ่งนับได้ว่ากลอนสุภาพเป็นกลอนหลักของกลอนทั้งหมด เพราะเป็นพื้นฐานของกลอนหลายชนิด หากเข้าใจกลอนสุภาพ ก็สามารรถเข้าใจกลอนอื่นๆ ได้ง่ายขึ้น

คำประพันธ์ ที่ต่อท้ายว่า “สุภาพ” นับว่าเป็นคำประพันธ์ที่แสดงลักษณะเป็นไทยแท้ ด้วยมีข้อบังคับในเรื่อง “รูปวรรณยุกต์” ในกลอนสุภาพนอกจากมีบังคับเสียงสระเป็นแบบแผนเช่นกลอนปกติแล้ว ยังบังคับรูปวรรณยุกต์เพิ่ม จึงมีข้อจำกัดทั้งรูปและเสียงวรรณยุกต์ เป็นการแสดงไหวพริบปฏิภาณและความแตกฉานในการใช้ภาษาไทยของผู้แต่งให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

คำประพันธ์กลอนสุภาพนิยมเล่นกันมากตั้งแต่สมัยอยุธยา จวบจนถึงปัจจุบัน ในต้นรัตนโกสินทร์นั้นงานกลอนสุภาพเด่นชัดในรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเฟื่องฟูถึงขนาดมีการแข่งขันต่อกลอนสด กลอนกระทู้ ตลอดรัชสมัยมีผลงานออกมามากมาย เช่น กลอนโขน กลอนนิทาน กลอนละคร กลอนตำราวัดโพธิ์ เป็นต้น บทพระราชนิพนธ์เรื่อง เงาะป่า ก็เกิดขึ้นในยุคนี้ ยังมีกวีท่านอื่นที่มีชื่อเสียง เช่น สุนทรภู่ เป็นต้น และในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็มีปราชญ์กวีทางกลอนสุภาพที่สำคัญหลายท่านเช่นกัน

เสียงทำยวรรคกลอนแปด

เราจะเห็นได้ว่าดนตรีบางชนิด ก่อนเล่นจะต้องเทียบเสียงเพื่อหาระดับของเสียงให้ฟังไพเราะ กลมกลืน ถ้าขาดการเทียบเสียงอาจทำให้เสียงเพี้ยน ผู้ฟังจะรำคาญมากกว่าความไพเราะ ดังนั้นในการเขียนกลอนก็เช่นกัน จึงจะต้องมีการกำหนดเสียงว่า คำทำยวรรคนั้นจะต้องใช้เสียงนี้ คำทำยวรรคนั้นจะต้องใช้เสียงนั้น

คำทำยวรรค จะเป็นคำสุดท้ายของวรรคทุกวรรคซึ่งจะต้องกำหนดให้ใช้เสียงวรรณยุกต์เข้ามาช่วย

วรรคที่ ๑ ใช้ได้ทุกเสียง แต่ไม่นิยมเสียงสามัญ

วรรคที่ ๒ ใช้ เสียงเอก โท จัตวา (ห้ามใช้เสียงสามัญ ตรี)

วรรคที่ ๓ ใช้เสียงสามัญ ตรี (ห้ามเสียงเอก โท จัตวา)

วรรคที่ ๔ เหมือนวรรคที่ ๓

ถ้าต้องการเขียนกลอนให้ได้ดีต้องจำสูตรการเขียนดังนี้

“เสียงสามัญห้ามใช้ในวรรคหนึ่ง แต่พอถึงวรรคสองเสียงต้องห้าม

คือสามัญกับตรีนี้ไม่งาม พอวรรคสามและสี่ ตรี-สามัญ”

เสียงที่ห้ามในวรรคที่สองให้ใช้ได้ ในวรรคที่สามและสี่ ดังนั้นในการเขียนกลอนแปดจะต้องรู้ว่า”หัวใจของกลอนแปดอยู่ที่ เสียงทำยวรรค” ซึ่งมักจะเกิดความผิดพลาดบ่อย

ภาษาไทยเป็นภาษาที่ละเมียดละไม มีระดับเสียงสูงต่ำที่เรียกว่าเสียงวรรณยุกต์ เสียงสูงต่ำในภาษาไทยทำให้ถ้อยคำที่เรียบเรียง มีลักษณะคล้ายเสียงดนตรี หรือคล้ายเสียงตัวโน้ตดนตรี ซึ่งมีเสียง สูง - ต่ำ (โด เร มิ ฟา ซอล ลา ซี โด) เช่นกัน มีการเรียกภาษาไทยว่าเป็นภาษาเสียงดนตรี กวีบางท่านจึงหยิบยืมลักษณะเช่นนี้มาใช้ในบทกลอนบางตอน แม้จะมีการใช้ไม่บ่อยนัก แต่ก็นับว่า เป็นจุดที่น่าสนใจเช่นกัน

ด้อยตะริด ดิดดี เจ้าพี่เอ๋ย จะละเลย เร่ร้อน ไปนอนไหน

แอ้ออ้อย สร้อยฟ้า สุมาลัย แม้นเด็ดได้ จะไม่ร้าง ให้ห่างเขย

“พระอภัยมณี” ...สุนทรภู่

ระลึกทัน โทนทับ ฉิ่งฉับฉิ่ง	ดิ่งตังดิ่ง ตังดิ่ง ตังดิ่งตัง
เจ้าพलयงาม ศรีมาลา ไม่มาฟัง	เพลงก็พราว จากวัง บางขุนพรหม
	“บางขุนพรหม” ...เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
ว่าวตุยตุย ตุยตัน บนปลายไผ่	ฉวัดไกว กังหัน ไมทันลั่น
พอลมหวาน หล่ยกี่โหย มาโรยริน	ขอเสียงพิณ ไผ่สี ะรื้อรับ
	“เพลงขลุ่ยผิว” ..เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
เพื่อลบรอยคราบน้ำตาประชาราษฎร์	ลักพันชาติจักสู้ม้วยด้วยยุทธวิธี
แม้ชีพใหม่มีเหมือนหวังอีกครั้งครัน	จักน้อมพลีชีพนั้นเพื่อมวลชน
	กวีโดย. อาเวตีก อีสากย่น กวีประชาชนแห่งอาร์เมเนีย
	แปลโดย จิตร ภูมิศักดิ์

สัมผัสที่ไม่พึงปรารถนาในกลอนนั้นมีอยู่ ๖ ชนิด คือ

๑. สัมผัสเลื่อน ตามคำอธิบายของพระยาอุปกิตศิลปสาร หมายถึงสัมผัสที่อยู่ใกล้กันหลายคำจนทำให้เลอะเลื่อนไปหมด เช่น

“โอ้เจ้าพวงบุปผามณฑาทิพย์ สูงลิบลิบเหลือหยิบถึงตะลึงแหงน”

คำ “ลิบลิบ” กับ “หยิบ” นั้นเป็นสัมผัสรับได้ทั้งนั้น จึงทำให้พว้าไม่ไผเราะ แต่บางท่านว่าสัมผัสเลื่อนหมายถึง การสัมผัสถึงคำที่ ๓ และที่ ๕ พร้อมกันในวรรครับหรือวรรคส่ง เช่น

“แม้เธอเป็นดอกฟ้าน่าถนอม เหล่าชายล้อมอยู่พร้อมพรั่งดังฝูงผึ้ง
 อย่าคิดฉันท่าต้อยพลอยคะนึ่ง เอื้อมไม่ถึงก็พึงเจียมเสงี่ยมใจ”
 จะเห็นว่าคำที่เป็นเสียง “อิง” นั้นมีดาษดื่นทั่วทั้งกลอน ก็ถือว่าไม่ไผเราะ

๒. สัมผัสซ้ำ หมายถึง คำที่เหมือนกันมาใช้ซ้ำกันในกลอนบทเดียวกัน ทั้งนี้เพ่งแลเสียงเป็นสำคัญ เช่น

๖. **สัมผัสเพี้ยน** คือสัมผัสคำที่มีเสียงสัมผัสใกล้เคียงกัน แต่ความจริงแล้วเป็นเสียงคนละเสียงกัน เช่น

“พริกชี้หมูเม็ดเดียวแม่จะเล็ก มีรสเผ็ดหนักหนาคราเคี้ยวเข้า”

คือคำว่า “เล็ก” กับ “เผ็ด” มีเสียงคล้ายกัน แต่ไม่ถือว่าเป็นสัมผัสครับ หรืออีกประเภทหนึ่ง คือ “แข็ง” กับ “แรง” ก็ถือว่าเป็นสัมผัสเพี้ยน เพราะ “แข็ง” มาจากสระ “แอะ” แต่ “แรง” มาจากสระ “แอ” ยกเว้นอาจจะมิใช่ในกลอนปฏิพากย์เหมือนกับสัมผัสเพลงซึ่งจะอนุโลมให้ได้ในกลอนชาวบ้าน แต่ถ้าตามฉันทลักษณ์แล้วถือว่า “ผิด”

รหัสแห่งกาพย์กลอนไทยมี ๔ รหัส คือ

๑. **เสาวรชนี** (บทชมโฉม) คือการเล่าชมความงามของตัวละครในเรื่อง ซึ่งอาจเป็นตัวละครที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ หรือสัตว์ซึ่งการชมนี้ อาจจะเป็นการชมความเก่งกล้าของกษัตริย์ ความงามของปราสาทราชวังหรือความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง เช่น บทชมโฉมนางมัทมา โดยท้าวชัยเสนรำพันไว้ ในวรรณคดีเรื่องมัทนะพาธา

เสียงเจ้าลิเพรากว่า	ดูริยางคะติดใน
ฟากฟ้าสุราลัย	สุรคัพพะเรงรมย์
ยามเดินบนเขินขัด	กละนัจจะน่าชม
กรายกรก็เฝ้ารม	ยะประหนึ่งระบำสรวย
ยามนั่งก็นั่งเรียบ	และระเบียบเขินขวย
แขนอ่อนอุเปรียบด้วย	ธนุกงกระชับไว้
พิศโฉมและฟังเสียง	ละก็เพียงจะขาดใจ...

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

บทชมนางเงือก ซึ่งติดตามพ่อแม่มาเพื่อพาพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร จากเรื่อง
พระอภัยมณี

บทกษัตริย์ทัศนนางเงือกน้อย	ดูแช่มช้อยโฉมลาทั้งเผ้าผม
ประไพพัศตร์ลักษณะล้ำล้วนขำคม	ทั้งเนื่อนมนวลเปล่งออกแต่งทรวง
ขนงเนตรเกศกรอ่อนสะอาด	ตั้งสุรางค์นางนาฏในวังหลวง
พระเพลีนพิศคิดหมายเสียดายดวง	แล้วหนักหน่วงนึกที่จะหนีไป

(พระสุนทรโวหาร(ภู่))

เหลือบเห็นกวางขำดำขลับ	งามสรรพสะพรั่งดังเลขา
งามเขาเห็นเป็นกิ่งกาญจนา	งามตานิลรัตน์รูจี
คอก่งเป็นวงราววาด	รูปสะอากราวนางสำอางศรี
เหลียวหน้ามาดูภูมิ	งามดั่งนารีขำเลื่องอาย
ยามวังลี้ล้าดังลมส่ง	ตัดตรงทุ่งพลันผันผาย

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

๒. นารีปราโมทย์ (บทกั๊ว ไอ้โถม) คือการกล่าวข้อความแสดงความรัก ทั้งที่
เป็นการพบกันในระยะแรกๆ และในไอ้โถมปฏิโถมก่อนจะถึงบทสังวาสนั้นด้วย

ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร	ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
แมนเกิดในใต้ฟ้าสุธาธาร	ขอพบพานพิศวาสไม่คลาดคลา
แมนเนื้อเย็นเป็นห้วงมหรณพ	พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
แมนเป็นบัวตัวพี่เป็นกุมรา	เซยพกาโกสุมปทุมทอง
เจ้าเป็นถ้ำไพขอให้พี่	เป็นราชสีห์สมสู่เป็นคู่ครอง
จะติดตามทราวมสงวนนวลละออง	เป็นคู่ครองพิศวาสทุกชาติไป

(พระสุนทรโวหาร(ภู่))

๓. พิโรธวาทัง (บทตัดพ้อ) คือการกล่าวข้อความแสดงอารมณ์ไม่พอใจ ตั้งแต่่น้อยไปจนมาก จึงเริ่มตั้งแต่ ไม่พอใจ โกรธ ตัดพ้อ ประชดประชัน กระทบกระเทียบเปรียบเปรยเสียดสี และตำว่าอย่างรุนแรง

น้ำใจนางเหมือนน้ำค้ำบนไพรพฤษ	เมื่อยามตีกดั่งจะรองเข้าต็มได้
ครั้งรุ่งแสงสุริย์ฉายก็หายไป	เพ็งเห็นใจเสียเมื่อใจจะขาดรอน
	(ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง)
ครั้งนี้เสียรักก็ได้รู้	ถึงเสียรู้ก็ได้เซวานที่เงาจงน
เป็นชายหมิ่นชายต้องอายคน	จำจนจำจากอาลัยลาน
	(เจ้าพระยาพระคลัง(หน))

บทตัดพ้อที่แสดงทั้งอารมณ์รักและแค้นของ อังคาร กัลยาณพงศ์ จากบทกวีเสียดเจ้า

จะเจ็บจำไปถึงปรโลก	ถารอยโคกรู้ร้างจางหาย
จะเกิดก็ฟ้ามาตรมตาย	อย่าหมายว่าจะให้หัวใจ
	(อังคาร กัลยาณพงศ์)

บทตัดพ้อที่แทรกอารมณ์ขันของ สุจิตต์ วงษ์เทศ จากบทกวี ปากกับใจ	
เมื่อรักกันไม่ได้ก็ไม่รัก	ไม่เห็นจักเกรงการสถานไหน
ไม่รักเราเราจักไม่รักใคร	เฮื่อน้ำตาเราไหลทำไมฤ
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ)

๔. สัลลาปังคพิไสย (บทโศก) คือการกล่าวข้อความแสดงอารมณ์โศกเศร้า อาลัยรัก บทโศกของนางวันทอง ซึ่งคร่ำครวญอาลัยรักต้นไม้ในบางขุนช้าง อันแสดงให้เห็นว่านางไม่ต้องการตามขุนแผนไป แต่ที่ต้องไปเพราะขุนแผนร้ายมนต์สะกด ก่อนลานางได้รำลัดต้นไม้ก่อนจากไป จากเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพานางวันทองหนี

ลำดวนเอยจะด่วนไปก่อนแล้ว	ทั้งเกิดแก้วพิกุลย์สุนลี
จะโรยร้างห่างกลิ่นมาลี	จำปีเอยก็ปีมะมาพบ
	(พระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัย)

สุนทรภู่คร่ำครวญถึงรัชกาลที่ ๒ ซึ่งสวรรคตแล้ว เป็นเหตุให้สุนทรภู่ต้องตกกระกำลำบาก เพราะไม่เป็นที่โปรดปรานของรัชกาลที่ ๓ ต้องระเห็ดเตร็ดเตร่ไปอาศัยในที่ต่างๆ ขณะล่องเรือผ่านพระราชวัง สุนทรภู่ซึ่งรำลึกความหลังก็คร่ำครวญอาลัยถึงอดีตที่เคยรุ่งเรืองจากนิราศภูเขาทอง

เคยหมอบใกล้ใต้กลิ่นสนุคนธ์ตลบ

ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา

ลิ้นแผ่นดินลิ้นรสสุคนธา

วาสนาเราก็ลิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์

(พระสุนทรโวหาร(ภู่))

ทางจิตวิทยายกกว่า สมอองเราแบ่งออกเป็น ๒ ซีก คือ ซ้ายและขวา สมอองซีกซ้ายจะทำงานทางด้านความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล การวิเคราะห์ การจัดลำดับ ภาษา การคำนวณ ตรรกศาสตร์ พุดต่างๆ เด็กวิทย์จะใช้สมอองส่วนนี้มาก สมอองซีกขวาจะทำงานด้านศิลปะ ความคิดสร้างสรรค์ จังหวะ ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการ

ถ้าจะแบ่งกลอน ใช้สมอองซีกซ้ายแต่งคำร้อง เพราะต้องมีเหตุมีผล สัมผัสสระ สัมผัสอักษรใช้สมอองซีกขวาแต่งทำนองตามจินตนาการ ความรู้สึกนึกคิดการแต่งกลอนจะช่วยพัฒนาสมอองทั้งสองซีก เพราะต้องใช้จินตนาการโครงเรื่องที่จะแต่ง ในทำนองเดียวกัน ก็ใช้สมอองซีกซ้ายคิดแบบแผนตรงตามลักษณะโครงสร้างการสัมผัสการแต่งกลอนบ่อยๆ จะช่วยพัฒนาสมออง ทำให้ไอคิวสูงได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. **พินิจวรรณกรรม**. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.
- คมทวน คັນธนู. **เขียนให้ดีต้องมีเคล็ดลับ**. กรุงเทพมหานคร : ข้าวหอมสำนักพิมพ์, ๒๕๔๘
- _____. **วรรณกรรมแห่งสยามคดี**. กรุงเทพมหานคร : มิ่งมิตร, ๒๕๔๕.
- _____. **วรรณวิเคราะห์ตำนานฉันทลักษณ์กับหลักการใหม่**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕.
- ช่อประยงค์(นามแฝง). **กลอนและวิธีการเขียนกลอน**. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น ๒๕๔๘.
- นภดล ลังข์ทอง. **ร้อยกรองเขียนไม่ยาก**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. **อาวุธกวี : ตัดตอนอัตรา พัฒนาลำนึก**. กรุงเทพมหานคร : แม่โพสพ, ๒๕๔๘.
- ป.มหาจันทร์. **สอนเด็กให้เป็นกวี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๔๔.
- เปลื้อง ณ นคร. **ศิลปะแห่งการประพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : ข้าวฟ่าง, ๒๕๔๐.
- _____. **ภาษาวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร : ข้าวฟ่าง, ๒๕๔๒.
- พรทิพย์ แฟงสุด. **ฉันทลักษณ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : ฟิสิกส์เซ็นเตอร์, ๒๕๓๙.
- ยุทธ โตอดิเทพย์, สุวีร์ พุ่มกุมาร. **คู่มือเรียนเขียนกลอน**. กรุงเทพมหานคร : แม่โพสพ, ๒๕๔๘.
- รีนฤทัย ลัจจพันธ์. **จาก “ขนบ” สู่ “นวลักษณ์”**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑
- _____. **อ่านอย่างมีชั้นวิจารณ์อย่างมีเชิงศิลป์**. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๙
- เริงชัย ทองหล่อ. **หลักการประพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : ไฮเอ็ดพับลิชชิ่ง, ม.ป.ป.
- วรรณา แต่. **บทร้อยกรอง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม็ค, ๒๕๔๘.
- วาสนา บุญสม. **กลอนสัมผัสใจได้อย่างไร**. กรุงเทพมหานคร : ประกายแสง, ๒๕๓๙.
- วิเชียร เกษประทุม. **ลักษณะคำประพันธ์ไทย (ฉันทลักษณ์)**. กรุงเทพมหานคร : พัฒนา
ศึกษา, ๒๕๔๖.

๓๙๔

ศิวกานท์ ปทุมสูติ. **การเขียนสร้างสรรค์ ไม่ยากอะไรเลย**. สุพรรณบุรี : ศูนย์เรียนรู้ทุ่งลัก
อาศรม, ๒๕๔๘.

ส.ศิริรักษ์. **ศิลปะแห่งการเขียน**. กรุงเทพมหานคร : พีราบ, ม.ป.ป.

สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย. **๒๕ ปีซีไรต์ รวมบทวิจารณ์คัดสรร**. กรุงเทพ
มหานคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗.

สัจจภูมิ ละออ. **๒๕ ปีซีไรต์**. กรุงเทพมหานคร : สยามอินเตอร์บุ๊คส์, ๒๕๔๖.

_____. **ซงคำ ศาสตร์และศิลป์แห่งการเขียน**. กรุงเทพมหานคร : ไม้ยมก, ๒๕๔๗.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. **เส้นทางนักประพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : สามีญชน, ๒๕๔๐.

เสถียร โกเศศ. **การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม,
๒๕๔๖.